

Novodobý vývoj hrubého domácího produktu ve světě

Jiří Stehlík

V následující stati chci v první řadě blíže dokumentovat a upřesnit tezi o tom, že se v období uplynulých zhruba 25–30 let snižují tempa ekonomického růstu rozvinutých zemí. Podle mého názoru směřují tyto země ke hmotně saturacionárnímu stavu (bez dalšího zvyšování materiální výroby a spotřeby početně stagnujícího a hmotnými výrobky dostatečně zabezpečeného obyvatelstva) s dalekosáhlými důsledky v hospodářské, sociální, politické i kulturní oblasti. V předešlých studiích¹ jsem ukázal, že v minulých – řekněme – sto letech existovaly v dynamice hospodářského rozvoje pokročilých zemí dvě velké vlny (makrocykly) – první z nich s vrcholem někdy před první světovou válkou a druhá (počínající velkou ekonomickou krizí v letech 1929–1933) s kulminací na začátku 70. let. Od té doby dochází s výkyvy nižšího řádu k poklesu růstových temp těchto zemí a tento úbytek již nepovažuji za „zvrátitelný“. Domnívám se, že po jeho dokončení (nulové stabilizaci) nebudou příslušná tempa v případě vyspělých zemí znovu sekulárně stoupat, ačkoli „doznívající“ drobné fluktuace mohou po určitou dobu existovat i nadále.

Dlouhodobý nárůst hospodářské dynamiky, následovaný jejím vyvrcholením a snižováním až stagnací, však nastane u dnes zaostalých území (čím méně rozvinutých, tím později tento proces nejspíše proběhne), ačkoli se zatím tendence toho druhu – jak dosvědčuje můj výklad – neobjevuje. Dokonce zastávám názor, že perspektivně bude možné pozorovat i zvětšování temp světového hospodářství jako celku, neboť je pravděpodobný masový hospodářský rozvoj v současnosti zanedbaných zemí.

Utváření ukazatele hrubého nebo čistého národního, eventuálně domácího produktu nejobecněji vypovídá o hospodářské situaci nejen jednotlivých zemí a jejich různých sdružení (geografické, sociálně-ekonomické, politické a kulturně-civilizační povahy), ale i světa jako celku. Kromě míry růstu produkce (zboží a služeb) západní analytici sice ještě používají k objektivním charakteristikám tržních ekonomik na vysoké úrovni generalizace např. míry inflace, míry nezaměstnanosti, velikosti úroků, popřípadě stupně zadluženosti země nebo stavu státního rozpočtu, avšak tyto indikátory jsou v daném spojení přece jen druhořadé.

(Nezaviněným) nedostatkem propočtů hrubých (i čistých) produktů je, že nejsou schopny registrovat tzv. domácí práce (zvláště žen) a různé (centrálně i jinak) neevidovatelné „černé aktivity“ – nepříznávané (normální) ekonomické činnosti, popřípadě úkony za hranicemi zákona (objemy „produkce“ narkomafií, prostituce a jiného víceméně organizovaného zločinu). Podobná působení dosahují ve světě velikosti „desítek procent“ (možná až více než poloviny) tzv. reálného (podle parity kupní způsobilosti) hrubého domácího produktu [dále jen HDP] (hrubého národního produktu [dále jen HNP]).

Nepodchycené pracovní výkony by totiž zřetelně zvýšily objem „výroby“ zejména v rozvojových zemích. V bývalých socialistických státech byl „komplexní produkt“ vzhledem k produktu západních zemí nemálo zvýšený nejen o značné objemy práce žen v domácnostech a o velké „mimopracovní“ aktivity s ekonomickými efekty (často nahrazující nerozvinuté služby), ale i o činnosti rozsáhlého samozásobitelství, samoopravárenství, výstavby rodinných domků apod.

V této souvislosti musím upozornit na jeden závažný problém týkající se tématu této stati. Je jím solidnost statistických podkladů. Jde nejen o oblast metodiky zjišťování náplně produktu, ale přirozeně také o odvozování čísel potřebných pro nejrůznější sumarizace. Za

některá území byla a jsou nezbytná data obtížně získatelná, přestože pokrok v této oblasti je za poslední léta nemalý. Někde jsou potřebné informace stále ještě falšované či utajované, anebo jsou nabízeny v nesrovnatelných podobách (typickým příkladem bylo určení čistého domácího-národního produktu verzum určení /čistého/ národního důchodu socialistických ekonomik, o absurdnosti jejich „společenského produktu“ nemluvě). U mezinárodních agregací a komparací musíme proto postupovat opatrně a někdy se spokojit jen s kvalifikovanými odhady.

Problém špatné srovnatelnosti se objevuje i tehdy, kdy máme objektivizovat hodnoty produktu spočítané podle různých měnových kurzů. Nejspornější je tato otázka v případě přepočtu měn někdejších (i současných) socialistických zemí. Dokud se tyto země nestanou integrální součástí světového trhu – a úplně zapojení do něj není rozhodně proces krátkodobý –, je třeba používat kurzy dva. Jeden vytvořený tak, aby dovozoval vyvážit méně kvalitní či na světovém trhu „nezavedené“ tuzemské produkty, a druhý takový, jenž by umožňoval výhodně „exportovat“ zboží a služby, v nichž mají tyto země přece jen dobré pozice, ne-li převahu v poměru ke globálnímu standardu (viz např. u České republiky předpoklady pro rozvoj turistiky). Tento kurz by také měl (a to především) odrážet životní náklady obyvatelstva, jinými slovy řečeno „vnitřní hospodářskou výkonnost“.

Koncepce druhého z uvedených kurzů je ve světě přijímána jen ve formě teoretických porovnávání (nikoli praktických aplikací, s výjimkou živelného uplatňování „dvojích cen“, tj. cen zvýšených pro zahraniční návštěvníky) s použitím reálného HDP. Ukazatel ERDI, udávající poměr hodnoty oficiálního kurzu k reálné hodnotě, se např. v naší zemi pohyboval v roce 1998 odhadem zhruba na úrovni 2,0 vzhledem k dolaru a 3,0 vzhledem k DEM. Po zhruba 320% inflaci od roku 1990 vypovídá index ERDI o nesmyslném „výchozím“ kurzovním poměru k těmto západním měnám (cca 28 Kčs za 1 \$). Také v současnosti je česká koruna i přes značnou faktickou revaluaci stále ještě podceněna. I dnes (v roce 1999) by tedy měl 1 \$ stát asi 17 Kč (a nikoli 34 Kč) a 1 DEM zhruba 6,50 Kč (nikoli okolo 19–20 Kč). Připomínám, že vnitrostátní kupní síla 1 \$ činila v roce 1989 přibližně 5,50 Kčs, což při uvedeném znehodnocení naší měny odpovídá právě nynějším reálným 17–18 Kč. Jakékoli změkčení koruny vede jen k obrovským ztrátám „národní práce“ v řadě úseků ekonomiky, přičemž tradiční podpory exportu je možné dosahovat také jinými způsoby. „Zabezpečení“ reálné hladiny koruny by mělo být dočasně chráněno přísnými zákony na „obranu měny“, jež by neobyčejně tvrdě (exemplárně) postihovaly černý valutový trh apod.

Původní zdánlivá progresivnost a „nezbytnost“ unifikace měnového kurzu (vekslákem se stal stát) se v českém případě stala regresí a zbytečným prodělkem. Při zmíněném kurzu 1 \$ = 28 Kč jsme se brzy po roce 1989 proměnili v turistický ráj („bufet Evropy“), a tak jsme absurdně spolufinancovali pobyty a nákupy „bohatých“ cizozemců v relativně atraktivním prostředí, popřípadě prodeje státních podniků, tzv. „rodinného stříbra“. Takovýto kurzovní vztah, zavedený ještě před nástupem nemalé inflace (čs.) české koruny (teprve nedávno se začal tento kurz zlepšovat, i když jen na čas), nebyl ovšem jen výsledkem jakéhosi „upevňování“ naší měny (revaluací), jak se někdy tvrdí, ale především drastickým (a hrubě prodělečným) „návratem“ k reálné hodnotě koruny, byť již znehodnocené. Tato praxe nás v transformačních letech stála jen na úseku cizineckého ruchu několik miliard dolarů a soudobé velké ekonomické potíže jsou mj. důsledkem takového hospodaření!

Přijatý nevýhodný směnečný poměr byl a je sice do jisté míry objektivní, ale pouze v „nižším řádu“, tj. z hlediska mezinárodní směny zboží. Nemalou měrou se v něm jistě odráží nejen nedůvěryhodnost vůči českým výrobkům, ale ve stoupající míře i k obecnějším podmínkám. Riziko pro zahraniční podnikání je u nás z vnitropolitických důvodů velké, stále roste a cizí investoři to o nás velmi dobře vědí. Současně se měníme ve „vyjedený krám“.

V této souvislosti je třeba uvést, že použití metody nákupního koše (v maloobchodních, eventuálně velkoobchodních cenách) pro výpočet reálného HDP je cestou zčásti iluzorní, neboť nikde na světě není produkt realizován pouze ve spotřebních předmětech.

Ukazatel ERDI se v poměru k rakouskému šilinku rovnal např. v roce 1993 u České republiky (a Slovenska) 3,3, avšak u Slovinska pouze 1,7, u Chorvatska 1,8, u Maďarska 1,9 a u Polska 2,5. Je sice pravda, že u ostatních bývalých socialistických zemí Evropy byl tento indikátor ještě vyšší (např. u Běloruska činil 15,4, u Moldovy 8,6 a u Ukrajiny 6,7), ale tyto země byly hospodářsky mnohem rozrušenější než my. K tomu je nutné dodat, že i u vyspělých zemí existují jisté diference mezi hodnotou měny podle zahraničního obchodu a vnitřní kupní způsobilostí. Vezmeme-li Rakousko za rovnající se 1,0 (a nepočítáme „rozvojové“ Turecko), potom u Portugalska dosahoval tento ukazatel veličiny 1,6, u Řecka a Nového Zélandu 1,5, avšak u Japonska 0,72, u Švýcarska 0,82 a u Dánska 0,89.² Jaké „zoufalství“ přinutilo české „vládní“ ekonomy k tomu, že naši korunu tak podcenili? Dogmatická volba „tradiční“ metody?

U evropských postsocialistických zemí nemůže být při aplikaci hlediska reálného HDP paralelně řečeno, že také hmotná životní úroveň zde byla odpovídajícím způsobem zvýšená. Mzdy a platy jako faktická kupní síla byly v tomto prostoru vždy – a platí to i o současnosti – relativně nízké (neúměrná část domácího produktu, respektive národního důchodu se využívala k jiným účelům než k bezprostřednímu zvyšování materiálního blahobytu obyvatelstva, zároveň však nemalou část osobní spotřeby kryla s omezenou efektivností tzv. společenská spotřeba). Podle kritéria kupní síly se ovšem „produktové“ zaostávání evropských socialistických zemí v poměru k vyspělým tržním státům zmenšilo (viz zmíněný ERDI).

* * *

Ve srovnání např. s obdobím před deseti lety disponujeme již pro provedení analýzy vývoje temp hospodářského růstu většiny zemí světa (a jejich agregací) dostatkem nezbytných informací, i když nadále ještě ne vždy úplných a zcela uspokojivých. Číselné řady tvorby reálného HDP jednotlivých zemí se od doby, kdy víceméně začaly fungovat národní i mezinárodní statistiky, dost prodloužily (často byly zpětně rekonstruovány), takže na jejich základě už můžeme nastiňovat jisté důvěryhodné tendence a vyvozovat dost objektivní závěry. Jak naznačuje statistický pramen, z něhož hlavně čerpám,³ dají se využívat potřebné řady od roku 1960 (jen u vyspělých zemí existují kompatibilní možnosti v zásadě od roku 1950, eventuálně od roku 1955). To, co lze vyvodit z posloupnosti pětaticetiletí, popřípadě více let, přirozeně nepřipadalo v úvahu pro výrazně kratší období (první polovina 70. let byla navíc jistým zlomem dynamiky HDP pokročilých zemí v dlouhodobém průmětu, který můžeme potvrdit teprve krátkou dobu). I nyní však v planetární rovině jde při zkoumání hospodářského vývoje stále ještě jen o jakousi (vědecky) nedokonalou mozaiku, v níž neje-den potřebný kámen chybí. Zároveň musím také upozornit, že sestavení přijatelně soustavných dat pro globální přehled trvá několik let, a proto se čtenář nemůže pozastavovat nad tím, že teprve v roce 1997 byly potřebné údaje publikovány „jen“ pro léta 1994, eventuálně 1993 (nejde zde tedy o autorsky zapříčiněnou „zastaralost“).

Pro potřeby svého rozboru (tabulky zde pro jejich rozsáhlost nepřetiskuji) jsem uváděných 175 zemí s HDP (HNP) v cenách roku 1987 rozdělil do čtyř skupin:

A) země hospodářsky velmi vyspělé (s reálným HDP ve výši nad 10 000 \$ na jednoho obyvatele v roce 1994), včetně České republiky, u níž činila velikost daného produktu před transformačním poklesem cca 11 000 \$;

B) země hospodářsky středně rozvinuté (se 4 000–10 000 \$);

C) opravdu rozvojové země s málo rozvinutým hospodářstvím (s 1 500–4 000 \$);

D) země po hospodářské stránce velmi málo vyspělé (s méně než 1 500 \$).

V tomto souboru chybí Tchaj-wan, který by se jistě řadil do skupiny A), dále pak země tzv. Nové Jugoslávie – Jugoslávské svazové republiky (Srbsko a Černá Hora), Bosna a Hercegovina, jakož i Libérie a některé miniaturní státy (Lichtenštejnsko, Andorra, San Marino, Monako, Vatikán, Mikronésie, Palau, Nauru, Tonga). Mezi zkoumanými státy je

však řada hospodářsky i jinak málo významných území (převážně ostrovů), které obvykle nijak nekomentujeme (je jich asi pětadvacet).

Je samozřejmé, že uvedená klasifikace je svým způsobem subjektivní (zvláště pokud se týká stanovení „dolarových hranic“, a to mj. i proto, že se hodnota dolaru mění, přesněji řečeno inflačně znehodnocuje, takže příslušné hranice se zvyšují). Bylo by např. možné skupinu A) dále rozdělit do dvou podskupin – na klasické rozvinuté země (s HDP nad 17 000 \$, a to ještě bez Hongkongu, Kuvajtu, Singapur a Kataru) a na „nové vyspělé země“.

Do skupiny A) zařazujeme 40 států, jež jsou nejen hospodářsky dost vyvinuté (s výhradami vůči Kuvajtu, Kataru, Spojeným arabským emirátům, Bahrajnu, Ománu a Bruneji). Kromě tradičních vyspělých zemí euroamerické a japonské civilizace sem patří dvě východoasijské enklávy Hongkong a Singapur, Izrael, několik „bohatých“ ostrovů, žijících většinou z turistického ruchu (Bahamy, Mauricius, Kypr, Malta, Barbados), relativně slabší členové Evropské unie (Španělsko, Portugalsko, Řecko), Korejská republika a dvě poměrně (historicky) pokročilé postsocialistické země (Slovinsko a Česká republika).

Do skupiny B) patří 44 středně rozvinutých zemí, z nichž pokládám za typické takové země, jako je Chile, Argentina, Uruguay, v Evropě pak Slovensko, Maďarsko, Polsko, Estonsko, Rusko, Bělorusko, Lotyšsko, Litva, Bulharsko, Chorvatsko, Kazachstán, Ukrajina, Makedonie (všechny tyto bývalé evropské socialistické země byly v uplynulých zhruba deseti letech hospodářsky nějakým způsobem poškozeny). Patří sem však i JAR a odněkud rychle se rozvíjející Malajsie, Mexiko, Thajsko, Brazílie, Botswana. Zařadit sem lze též další – mimo v předešlé skupině jmenované – ropné země (Saúdskou Arábii, Venezuelu, Libyi, Írán, Alžírsko). Rovněž tyto státy utrpěly v minulých patnácti a více letech značné ekonomické ztráty. Země této skupiny zaostávají za většinou bohatých zemí ještě výrazněji, než vyplývá z jejich měrného produktu; často jim totiž chybí v minulosti akumulované bohatství.

Do skupiny C) pak patří 54 středně vyspělých zemí. Z nich vykazuje větší dynamiku od 70. let snad jen (socialistická) Čína, menší též Pákistán.

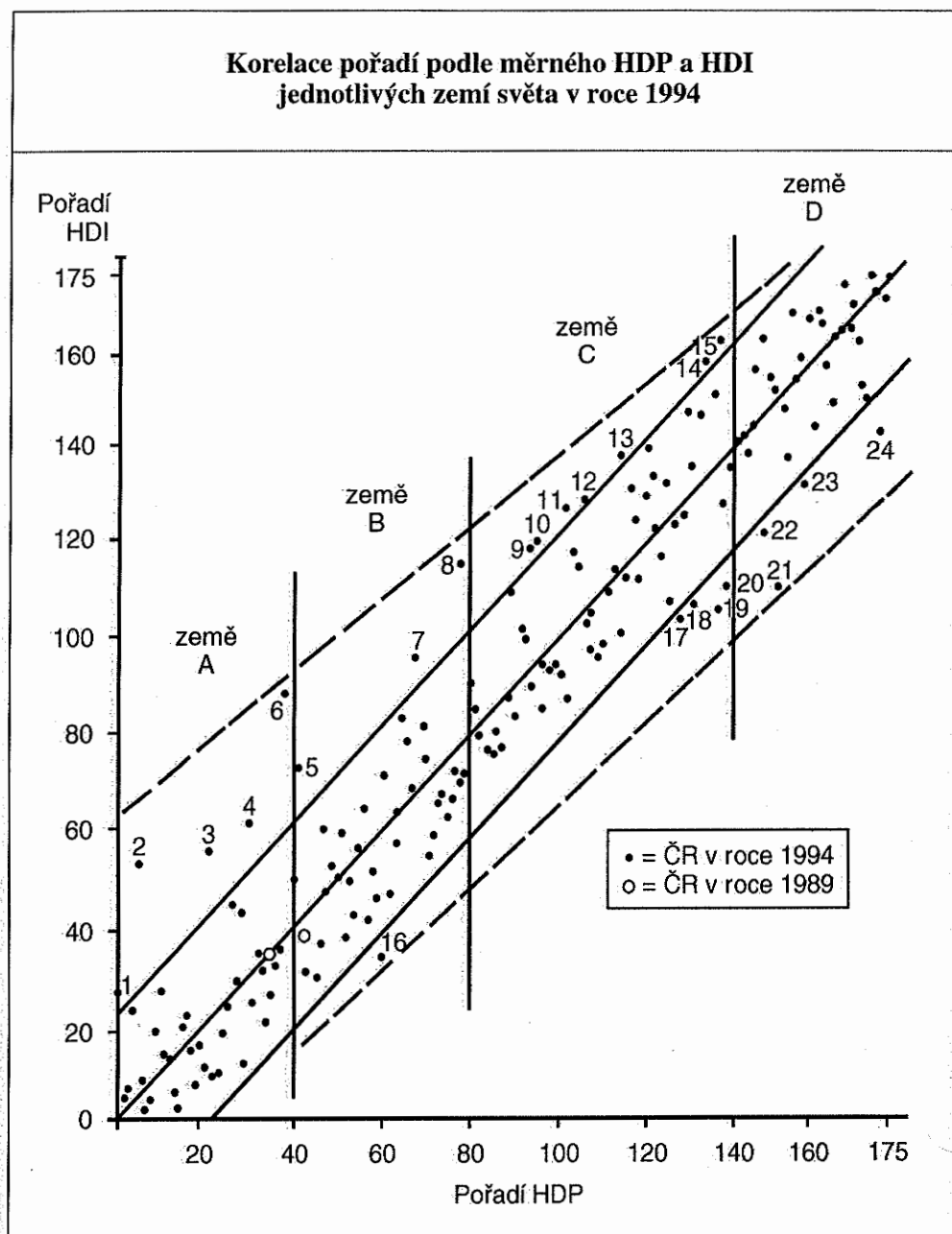
Skupina D) 37 zaostalých zemí se většinou rozvíjela a rozvíjí velmi pomalu (výjimku tvoří Indie a částečně také Bangladéš) a neperspektivně. Tyto země, které se již nacházejí v dost tíživé situaci, nikoli ojediněle dále spíše chudnou než bohatnou. Kromě obou zmíněných zemí indického subkontinentu se záporná dynamika netýká jen Čadu a Guineje-Bissau. Extrémními případy jsou v této skupině země s měrným HDP pod 500 \$ (Zair, Etiopie, Rwanda).

Rozdíly zemí světa seřazených podle veličin reálného HDP na jednoho obyvatele jsou obrovské. Lucemburský měrný produkt předstihuje nejnižší rwandský produkt 97krát! Něco přes polovinu světového (nikoli reálného) HDP, který v roce 1994 činil 25 024 mld. \$ (vykazovaný globální HNP je o něco vyšší – 25 385 mld. \$; jde o metodickou nesrovnalost), je soustředěno v sedmi hospodářsky relativně nejvýkonnějších zemích – v Lucembursku, v USA, ve Švýcarsku, v Hongkongu, v Kuvajtu, v Japonsku a v Kanadě –, z nichž čtyři jsou velmi „malé“. V těchto státech žije pouze 434 mil. obyvatel (1994), neboli jen necelých 8 % světové populace. Z jiného pohledu více než polovina domácího produktu Země je vyráběna ve třech hospodářsky absolutně nejlépe vybavených zemích – v USA, v Japonsku a v Německu.

Pořadí zemí podle měrného reálného HDP se samozřejmě liší od posloupnosti kvalifikované na základě „indexu lidského rozvoje“ [dále jen HDI]. Ten totiž přihlíží nejen k ekonomické výkonnosti země, kterou při vyšších hodnotách „zanedbává“ (její význam relativně snižuje), nýbrž také k mimoekonomické úrovni lidské existence, koncentrované do ukazatele střední délky života a úrovně vzdělanosti podle gramotnosti a doby vzdělávání. V tom případě se řazení sledovaných zemí mění; vyniká Kanada, Francie, Norsko, Island, Nizozemsko, Švédsko, Finsko, Irsko, ale i Španělsko. Rozdíly v „obou družích“ vyspělosti jsou u těchto zemí, u nichž je posílena „kulturní“ dimenze, značné. Naproti tomu takové země, jako je Lucembursko (!), Švýcarsko (!), Hongkong, Singapur či Kuvajt, avšak i Dánsko

a Itálie, ustupují na podkladě hodnocení prostřednictvím HDI do pozadí (v případě Spojených států, Japonska, Belgie, Rakouska, Německa, Austrálie neexistují v daném pojetí větší diference). I když je možné mít vůči konstrukci HDI výhrady (spektrum hodnocení „života“ je bezpochyby rozsáhlejší, přičemž jeho kvalitu možná více, než se autoři tohoto indexu domnívají, určuje právě reálný HDP!), je jasné, že „peníze nejsou všechno“. Země typu Kanady, Norska, Francie apod. jsou asi humánně sympatičtější než Lucembursko, Švýcarsko a tím spíše než země velmi „jednostranné“ (někdy s velmi zpožděným /až polo-feudálním/ společenským systémem).

Korelace pořadí podle měrného HDP a HDI jednotlivých zemí světa v roce 1994

Srovnáme-li pořadí zemí sestavené podle velikosti měrného HDP a pořadí stanovené na základě veličin HDI, zjistíme, že existuje přímá korelace. Čím vyšší místo v posloupnosti podle produktu, tím vyšší velikost porovnávaného indexu. Objem hmotné produkce se zásadním způsobem projevuje v ostatním (nemateriálním) rozvoji. Obsahově jistě významné rozdíly u bohatších, civilizačně a kulturně vyspělejších zemí se však (snad s výjimkou Lucemburska) pohybují v mezích statistického „normálu“. Vybočují z něj ovšem některé státy na levé straně korelačního souboru, mající relativně velmi dobré postavení ve světě v produktu na jednoho obyvatele, ale horší v HDI. Totéž platí i pro pravou stranu souboru, kde najdeme země dosahující relativně příznivějších parametrů v civilizačním i kulturním rozvoji.

Do první skupiny patří především ropné země (čísllice jsou vyznačeny v grafu): Kuvajti (2), Katar (3), Saúdská Arábie (5), Omán (6), ale též ostrov Mauricius (4), středoafrická Botswana (7), Namibie (8) a do jisté míry i již zmíněné „nejbohatší“ Lucembursko (1). Patří sem také další poměrně chudé země: Maroko (9), Gabun (10), Irák (11), Papua-Nová Guinea (12), Laos (13), Angola (14) a Senegal (15). Toto společenství zemí se směrem k „zaostalosti“ jakoby „vytrácí“; chudobu nelze totiž příliš relativizovat. Do druhé skupiny se řadí i Kostarika (16), avšak hlavně některé „chudší“ postsovětské republiky, výrazně trpící propadem HDP v důsledku hospodářské transformace, ale s pozitivním dědictvím v oblasti vzdělanosti, méně také zdravotní péče apod. (u zaostalejších zemí ovšem tato komponenta i absolutně poněkud ustupuje stranou). Jde o Arménii (17), Ázerbájdžán (18), Gruzii (19), Moldovu (20), Tádžikistán (21). Tyto země by se bez „transformace“ ocitaly níže, a to směrem k dolní levé části grafického zobrazení. Dále pak jde o Vietnam (22), Myanmar (dříve Barma) (23), Zair (24). Soubor zemí tohoto typu se s postupem k chudobě spíše „rozšiřuje“; možnosti „zkulturnění“ chudých zemí jsou relativně velké.

Existují samozřejmě i další ukazatele, které usilují o to, v jednom číslu shrnout různé kvalitativní charakteristiky stupně „vyvinutosti“ určité země. Objektivně zjistit váhu jednotlivých často dost nesourodých vlivů je velmi obtížné. Čím více je těchto faktorů a čím méně jsou kompatibilní, tím horší jsou podmínky pro srovnání. V nedávné době se v jednom časopise⁴ objevil Information Society Index, který k tomuto účelu používá dvacet (!) proměnných, rozdělených do tří kategorií: počítačové infrastruktury, informační infrastruktury a sociální zdraví. Posloupnost vyspělých zemí stanoví následovně: Spojené státy, Finsko, Švédsko, Dánsko, Norsko, Kanada, Nizozemsko, Švýcarsko, Nový Zéland, Velká Británie, Japonsko, Austrálie, Singapur, Hongkong, Německo, Rakousko, Izrael, Francie, Belgie, Irsko.

Pozoruhodné je rovněž srovnání měrného HDP tak říkajíc „normálního“ a „reálného“ (o tomto problému jsem se již zmínil). Objem toho druhého je v globálním rozsahu téměř 1,3krát vyšší než velikost prvního a „zvýhodňuje“ především rozvojové země (dříve též evropské socialistické státy). Přiznává větší hodnotu méně produktivní práci (hlavně v zemědělství) chudším zemím (eventuálně nižší hodnotu práci vykonávané v terciárním sektoru bohatých zemí). Je založen na „vnitřní“ výkonnosti ekonomiky, nikoli tedy na „vnější“ směnitelnosti domácí měny na světovém trhu.

Z hlediska velikosti domácího produktu na jednoho obyvatele se Česká republika koncem 80. let umísťovala do popředí zemí východoevropského bloku, a to vedle Slovinska. Zhruba stejně na tom byla i bývalá NDR a Portugalsko, s určitým odstupem též Řecko, Estonsko a Lotyšsko. Slovensko se nacházelo na přibližně stejné úrovni jako průměr Sovětského svazu a Maďarsko. Souměřitelnými byly federální Jugoslávie, Bulharsko a Polsko s Brazílií a s JAR, Albánie s Tureckem a se Sýrií, Rumunsko s Íránem, s Alžírskem, s Ekvádorem a s Tuniskem. Od té doby se česká hospodářská pozice reálně zhoršila (formálně však nikoli o tolik, neboť koruna revalvovala!) a v současnosti dosahujeme „upraveného“ měrného HDP na úrovni asi 95 % roku 1989, ale ve skutečnosti jsme situováni někde do poloviny 80. let. Za normálních předpokladů (při růstu měrného reálného HDP jen o 2,5 % ročně) by současný produkt na jednoho obyvatele byl asi větší než u Mauricia, Kypru, Malty, Portugalska a několika dalších zemí, jež se dnes nacházejí před námi. Avšak za

Španělskem bychom o něco zaostávali. Některé z postsovětských a postjugoslávských republik se zařadily mezi rozvojové, nebo dokonce velmi zaostalé (Tádžikistán) země světa.

Jestliže průměrný měrný reálný světový produkt se v roce 1994 pohyboval okolo 5 800 \$ (v průmyslových zemích kolem 16 000 \$ a v rozvojových státech kolem cca 2 900 \$), tak jednotkový reálný produkt České republiky byl (v roce 1989) vůči průměru světa téměř dvojnásobný. Podíl českého HDP podle parity kupní způsobilosti na světovém produktu toho druhu byl v té době roven zhruba 0,4 % (přičemž podíl České republiky na rozloze zemské ekumeny, tj. nějakým způsobem využívané suché části naší planety, činil 0,1 % a zastoupení na světové populaci 0,2 %).

Z výše stanovených 40 nejvyspělejších zemí světa byl reálný produkt v roce 1994 nižší než produkt normální u osmi z nich (jde o Švýcarsko, Japonsko, Norsko, Dánsko, Island, Švédsko, Finsko a Spojené arabské emiráty). Obdobně tomu bylo i u středně rozvinuté Libye. To znamená, že život v těchto zemích, převážně se nalézajících na evropském severu, byl relativně „drahý“, zatímco u absolutní většiny ostatních zemí byl naopak daný ukazatel vyšší! Relativně „nejlevněji“ se žilo nejen prakticky ve všech rozvojových a průměrně rozvinutých zemích, ale i např. v Lucembursku, ve Spojených státech, v Hongkongu, v Kanadě, v Singapuru, v Austrálii, většinou tedy v „anglosaských“ zámořských územích.

Z absolutního hlediska jsou bezesporu hospodářsky nejmocnějším teritoriem na zeměkouli Spojené státy, které v roce 1994 produkovaly 26,6 % normálního světového HDP a 21,7 % reálného produktu. Následovalo je Japonsko s 10,4 % (8,4 %), Německo, Francie, Itálie a Velká Británie. Z relativně chudých zemí dosahuje velkého reálného domácího produktu Čína (9,8 %) a Indie (3,8 %). V hrubém produktu podle kupní parity je proto nyní (téměř desetkrát lidnatější) kontinentální ČLR významnější než Japonsko, a tak zaujímá druhé místo na světě! Spojené státy poskytují téměř 120krát více zboží a služeb než dvacet nejchudších zemí světa s přibližně stejným počtem obyvatel.

Podklady pro zkoumání dynamiky HDP na jednoho obyvatele v letech 1960–1994 jako celku chybějí u 14 zemí ze 175 států. U 161 „zbývajících“ zemí byl nejrychlejší vzestup měrného produktu (nad 5 % ročně) zaznamenán u „tygrů“, hlavně asijských. Nejdříve (tj. v období 1960–1970) zaznamenaly ohromný hospodářský růst Hongkong, Singapur, Tchaj-wan, Korejská republika, Malajsie, Thajsko, do určité míry též Kypr, Malta, Omán, Botswana. Ekonomický boom tehdy vzbuzující údiv byl však zjištěn již od 50. let v Japonsku a přetrvával prakticky až donedávna. Zvláštními případy byly v 50. a 60. letech Kuvajť, Katar, Spojené arabské emiráty, Bahrajn, Brunej. V posledních pětadvaceti letech zde však došlo ke snížení růstových temp a někdy i absolutních velikostí HDP. Poděpsala se na tom politika „šetření“ podzemních zásob, zavádění rozsáhlých úspor v oblasti využívání a spotřeby ropy počínaje rokem 1973, ale též navazující zpřístupnění rezerv uhlovodíků v Severním moři, rozšíření těžeb v Sovětském svazu (na západní Sibiři), v Mexiku apod.

V letech 1960–1994 zjistíme poměrně nízký ekonomický růst (pod 2 % ročně) z bohatých zemí (bez ropných států, kde se objem hospodářských výkonů s výjimkou Saúdské Arábie a poměrně dynamického Ománu v této době snižoval; z průměrně vyspělých zemí to platí též o Venezuele a o Íránu) u Švýcarska, Spojených států, Švédska, Nového Zélandu, jinak také u Baham. Ze středně pokročilých zemí byl vcelku malý, v jádru nežádoucí vzestup měrného HDP registrován u Trinidadu a Tobaga, Argentiny, Uruguaye, Libye, Dominiky, Kostariky, Alžírsku, Sýrie, JAR, Namibie, stejně jako u převážně části evropských (post-)socialistických zemí, kde se však tímto způsobem projevovaly enormní transformační poklesy první poloviny 90. let.

Rozvojové země se v dané době hospodářsky vyvíjely nepříjemně zvolna. Tempa měrného HDP málokde přesáhla 3 % (Egypt, Indonésie, Čína, Maledivy, Kapverdy, Vietnam, Lesotho). U některých zaostalejších zemí ovšem nastával absolutní úpadek ekonomik (v přepočtu na jednoho obyvatele)!

Při rozdělení zmíněného období do dvou etap (1965–1980 a 1980–1993) zjistíme při sledování měrné hospodářské dynamiky prakticky u všech sledovatelných zemí poklesy ve

druhém časovém úseku. Jestliže u zemí skupiny A) se zkoumaná tempa snížila ze 40, respektive 32 (numericky zajištěných) zemí u 26, tak u zemí skupiny B) to bylo ze 44 (respektive 35) zemí u 28, u zemí skupiny C) z 54 (respektive 41) u 37 a u zemí skupiny D) ze 37 (respektive 23) u 19. Je jasné, že takovýto charakter vývoje je u čtvrté a třetí, ale i u druhé skupiny neudržitelný. U těchto zemí (samozřejmě od konce jejich sledu tím zřetelněji) musí dojít k rozsáhlé hospodářské aktivizaci. Jsou vrcholně negativním důkazem a špatným svědomím stavu světové ekonomiky.

Z vyspělých zemí, které se vymykají naší „zákonitosti“ (protože průměrná tempa růstu měrného HDP ve druhém období stoupla), je hospodářsky (v přepočtu na jednoho obyvatele) bezesporu nejvýkonnější (!) Lucembursko, kde nastala jistá revitalizace ekonomiky v 80. letech (potom však nastal výrazný pokles). Tato země je ovšem dost netypickým územím. Vztahují se k němu do určité míry i dále uvedené poznámky o „výjimečnosti malých teritorií“. Lucembursko se v „normálním“ měrném HDP nakonec od ostatních velmi rozvinutých zemí příliš neliší. Další zemí s anachronickou dynamikou je Velká Británie. I tady zaznamenáme v 80. letech relativně vyšší růst, jakoby „negující“ nižší vzestup v předešlé dekádě (tj. v období obou ropných šoků). Byl to nepochybně mj. důsledek britských těžeb uhlovodíků v Severním moři. Do výjimek se začleňuje rovněž Irsko s větším vzrůstem v 90. i 80. letech. Pro tuto „malou“ zemi byla příznačná celkově vyšší tempa za celou sledovanou epochu, vycházela však z nižšího základu. Nerozlehlé (a obyvatelstvem nepočtené), turisticky atraktivní Bahamské ostrovy vykazovaly o něco zřetelnější růstová tempa teprve v 80. letech, po nich nastal dokonce absolutní pokles. Totéž se týká i dalšího ostrova – Mauricia –, kde se nicméně vycházelo rovněž z nižší úrovně. V podstatě stejné hledisko lze uplatnit též u další země skupiny A) – Korejské republiky –, jež se stala reprezentantem asijských „tygrů“, v posledních 30–40 letech se víceméně permanentně úspěšně rozvíjejících. Specifickým případem je Brunej, kde byl hlavně v 70. letech uskutečněn ohromný hmotný pokrok, zakládající se na ropě, avšak ve velmi zaostalých podmínkách sultanátu. HDP na jednoho obyvatele zde činil v roce 1994 něco málo přes 10 000 \$, ale to již byla země delší dobu na relativním i absolutním sestupu.

Je jasné, že vzestup hrubého produktu na jednoho obyvatele je tam, kde existují relativně vyšší přírůstky obyvatelstva, nižší než celkový růst produktu. A naopak tam, kde populace přibývala menším tempem než produkt (nebo dokonce ubývala), se dynamika měrného produktu relativně zvětšuje. Dokázat to lze na hospodářském růstu (HNP) v letech 1980 až 1993 např. v Dánsku, v Belgii, v Itálii, v Velké Británii, ve Švédsku či ve Finsku, kde se musely početní stavy obyvatelstva snižovat, anebo pravděpodobněji jejich nárůst nedosahoval vzestupu produkce. Vysoké přírůstky početních stavů obyvatelstva se odrážely ve značných diferencích obou ukazatelů dynamiky národního produktu např. u Tanzánie, u Burundi či u Burkiný Faso. Někde nastávala situace, kdy jsme se shledali s celkovým pozitivním ekonomickým růstem, ale v přepočtu na jednoho obyvatele již nastával pokles (Rwanda, Mali, Sierra Leone aj.). V některých zemích, kde byl registrován souhrnný pokles produktu, bylo měrné snížení o to markantnější (Madagaskar, Niger, Mosambik, Togo a další země).

Při posuzování dynamiky hospodářského rozvoje ve čtyřech etapách (1960–1970, 1970–1980, 1980–1990 a 1990–1994) jsem ze 175 zemí vyloučil 43 pro nedostatek relevantních informací, avšak u dvanácti lze sledovat jisté tendence pro výše vzpomenuté dvě periody (1960–1980 a 1980–1993). U řady zemí je možné pochybovat o důvěryhodnosti příslušných podkladů a u některých zemí lze zjistit evidentní nesrovnalosti přímo v číslech. „Zbytek“ však vytváří dostatečný soubor pro formulaci uspokojivě přesvědčivých názorů.

Z daného komplexu 132 zemí, dostatečně vybavených daty o vývoji měrného HDP, lze zjistit, že u absolutní většiny z nich tempa ekonomického růstu v uvedených čtyřech etapách klesala. Týká se to jak vyspělých zemí, kde je to samozřejmě v souladu s mou hypotézou sekulárního snižování růstových temp v poslední čtvrtině našeho století, tak i zemí středně a málo rozvinutých, kde je takovýto průběh důkazem neobyčejně zlé hospodářské

situace („bez trendu“), na což jsem v předchozím výkladu upozornil. V tomto smyslu nemůžeme tvrdit, že se u převážné části zemí světa (kromě zmíněných „nejpřednějších“) projevuje nějaká racionální (!) tendence.

U vyspělých zemí lze prokázat nejvyšší růst v první ze čtyř uvedených period (1960 až 1970) ve 22 případech, tj. u 69 % dokumentovatelných zemí, ve druhém období (1970 až 1980) ve čtyřech případech, tj. u 12 % zemí, ve třetím období (1980–1990) rovněž ve čtyřech případech (tj. u 11 %) a v posledním období (1990–1994) u jednoho případu – u Irska (3,3 %). Tato čísla do značné míry potvrzují oprávněnost mých úvah.

V rámci průměrně rozvinutých zemí byl maximální hospodářský vzestup pozorován v uvažovaných čtyřech časových úsecích následovně: 9, 14, 3 a 6 zemí (u Panamy byla stejná maximální růstová hodnota naměřena jak v první, tak ve čtvrté etapě). Zdá se, že určité logické, očekávatelné „zpoždění“ je u tohoto rozložení „maxim“ patrné (nejvyšší tempo lze zjistit až ve druhém období).

Relativně bohatší rozvojové země zaznamenávají následující časovou dislokaci nejvyšších přírůstků HDP: 18, 13, 2 a 6 zemí. Skutečnost, že se tolik maximálních temp nachází v prvním a druhém období, dokazuje abnormalitu hospodářského vývoje těchto území. Tuto skutečnost můžeme interpretovat tak, že se žádoucí vysoká dynamika (snad někdy nastartovaná) prostě ve třetí a čtvrté periodě (tj. v letech 1980–1994) nedostavila. V posledním období však byla větší tempa hospodářského vzestupu zjištěna jen u Číny, u Indonésie a u Srí Lanky. Je to dobré znamení?

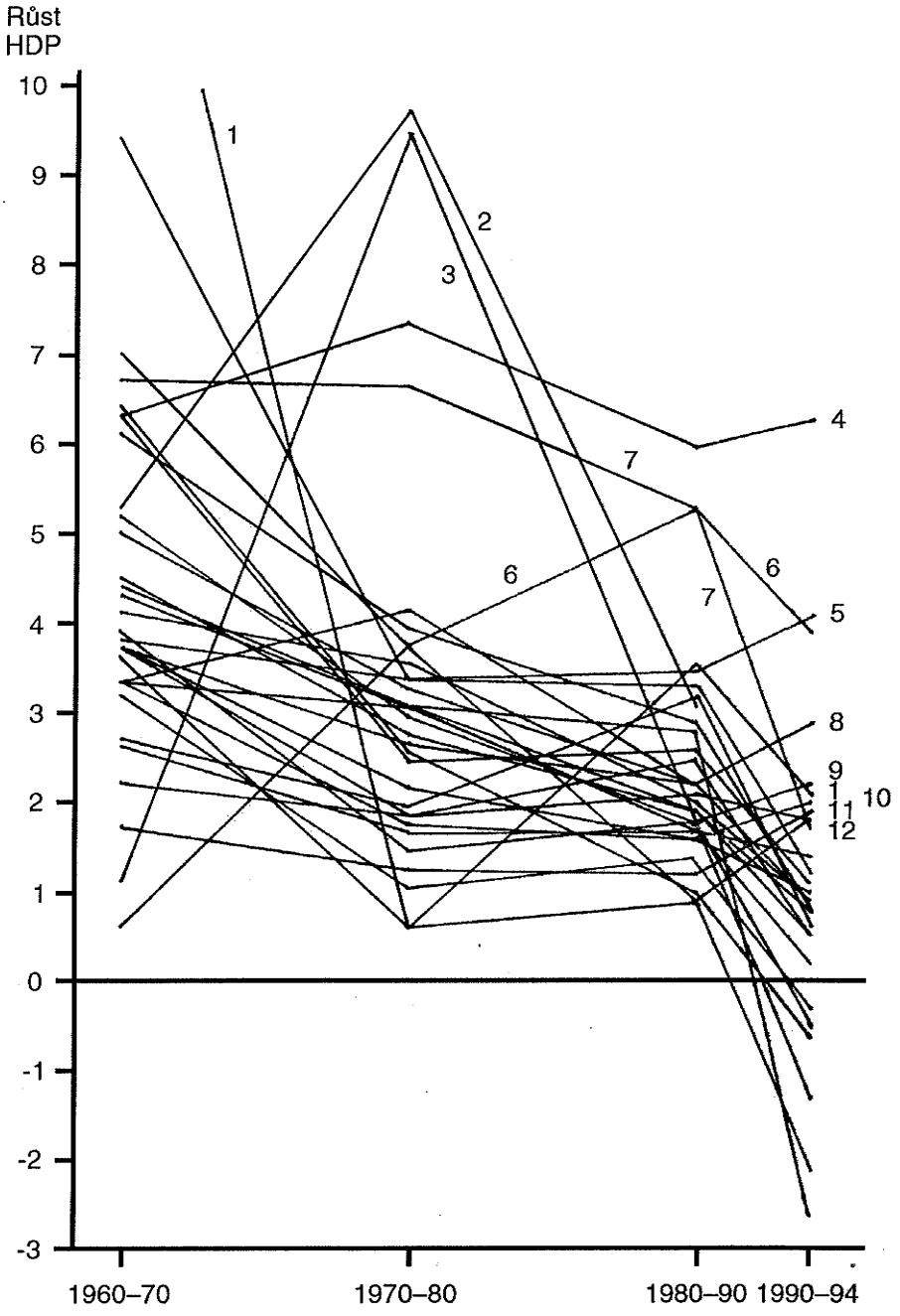
U nejhudších zemí bylo rozdělení „maxim“ podle stanovených časových úseků následovně: 9, 6, 4 a 3 země. Vztahuje se k nim plně, respektive v zesílené míře můj předchozí komentář.

V rámci čtyřdobé formální periodizace ekonomického vývoje (podle dekád a „posledního čtyřletí“) můžeme souvislé snižování temp HDP konstatovat z nejrozvinutějších zemí u třinácti, ze středně pokročilých zemí u pěti, z rozvojových zemí u sedmi a ze zaostalých zemí opět u pěti. Plynulé zvyšování hospodářské dynamiky chudších zemí, jež by mělo být pro zdravé světové hospodářství příznačné, se týká pouze Srí Lanky a Číny! Vývoj měrných ročních temp produktu u všech dalších sledovaných teritorií probíhal ve znamení čtyř tvarů (písmene V, N, obráceného V a obráceného N), přičemž u takového uvažování musíme brát opět ohled na to, že čtvrté období je vždy „neúplné“.

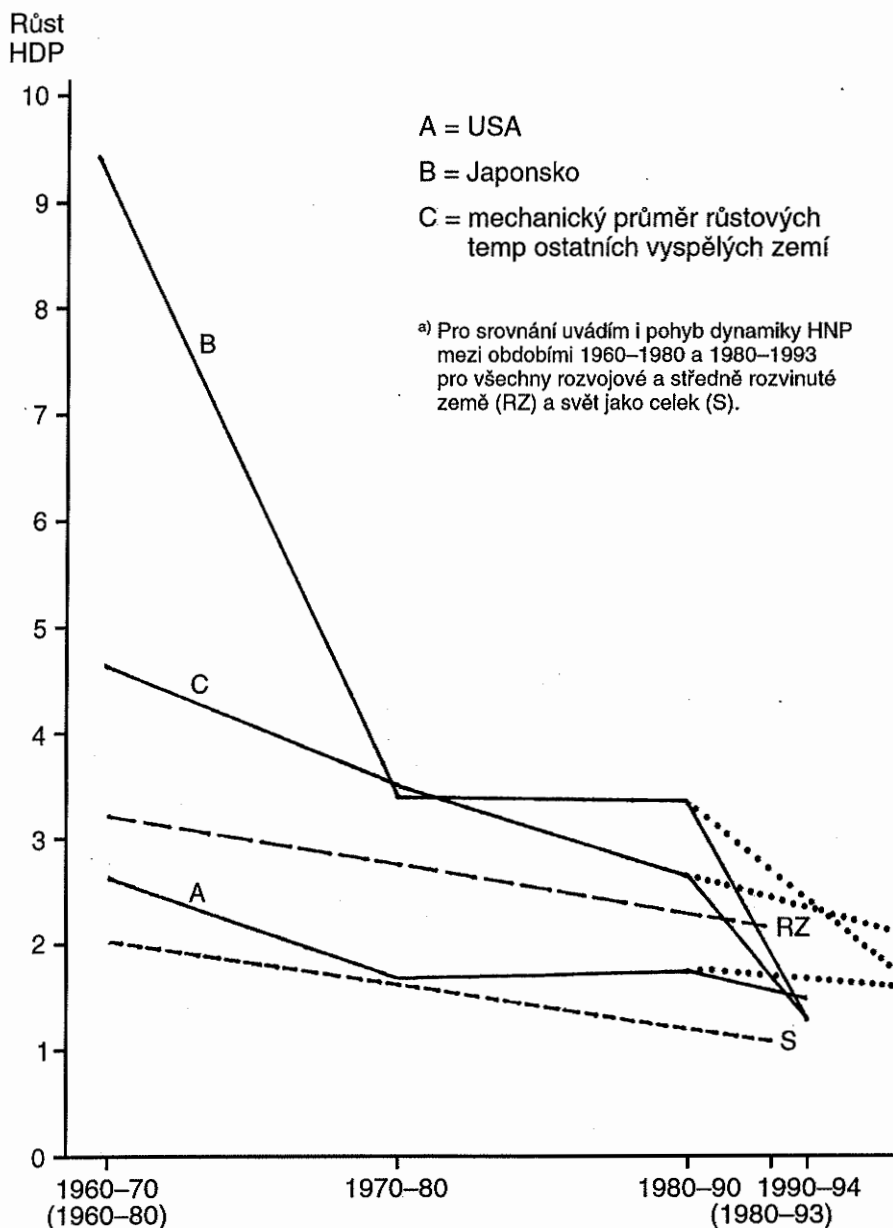
Graf umístěný na následující straně velmi dobře ilustruje v zásadě hromadně klesající průběh zkoumané dynamiky, přičemž u některých ze sledovaných zemí se vývoj – jak víme – vymyká „normálu“. Závěrečná perioda – s rychlým poklesem růstových temp (někdy až pod 0) – je ovšem „neúplná“ (jde zde jen o čtyři roky). Průběh příslušných čar se s „připočtením“ dalších šesti let v případě souhrnu převážné části vyspělých zemí (bez USA, Japonska a některých dalších států) pravděpodobně poněkud „narovná“, neboť lze počítat s tím, že se hospodářský vzestup u většiny zemí do konce století v průměru mírně urychlí (v grafu je totiž zachycena větší poklesová fáze, kterou do konce desetiletí nejspíše doplní fáze určitého vzestupu). Celkově však i v 90. letech nastane vůči předešlému desetiletí určitě další úbytek dynamiky HDP. Určitou výjimkou budou Spojené státy, které v 90. letech zaznamenávají jen velmi nízké snížení jednotkového hospodářského růstu (v minulém desetiletí to byla prakticky stagnace). Na tomto jevu se pravděpodobně podílí fakt, jež bývá některými ekonomy nazýván virtuální ekonomika (vzestup není reálný, jen fiktivní).

Většina z vyspělých zemí vyznačených v grafu vykazuje převážně klesající průběh temp pohybu měrného produktu. Z tohoto grafu ovšem vyplývá, že existuje sedm států (tj. jen něco více než pětina z 34 identifikovatelných zemí), jež mají celkově nápadně netypickou dynamiku hospodářského rozvoje. Jde především o Omán (v grafu je označen číslem 1), u něhož byl obrovský rozmach ekonomiky v 60. letech vystřídán malým vzestupem v následujícím desetiletí. Jinými zeměmi toho druhu jsou Malta (2) a Island (3) s pronikavým nárůstem HDP v 70. letech a pak již s klesajícími tempy (u druhého teritoria až po záporné hodnoty!). Singapur (4) se vyznačuje značnou dynamikou ve všech čtyřech obdobích

Vývoj temp HDP vyspělých zemí světa
ve čtyřech obdobích, 1960–1994 (v %)

**Vývoj temp růstu měrného HDP
Spojených států, Japonska a ostatních rozvinutých zemí světa
ve čtyřech periodách, 1960–1994 (v %)^{a)}**

a také Irsko (5) charakterizuje permanentní větší ekonomický rozvoj, jímž jakoby dohání přední partnerské země Evropské unie. Mauricius (6) se rozvíjel zejména v letech 1970–1990 (avšak i v prvních čtyřech letech posledního desetiletí našeho století bylo příslušné tempo růstu HDP vysoké, byť již nižší). Pro Hongkong (7) je příznačná celkově se zmenšující dynamika měrného produktu, ale zprvu (v letech 1960–1980) na mimořádně vysoké úrovni (teprve v 90. letech se roční přírůstky domácího produktu výrazně snížily, jistou úlohu přitom pravděpodobně sehrálo i očekávané brzké splnutí s Čínou).

Co spojuje uvedených sedm zemí, vymykajících se souhrnnému trendu? Jsou to všechno menší území, v nichž žije asi 17 mil. lidí (1994), tj. necelá 2 % obyvatel zkoumaného společenství vyspělých zemí. Jsou to – s výjimkou Ománu – čtyři ostrovy a dvě „samostatná velkoměsta“. Celkovou tendenci klesání hospodářských temp rozvinutých zemí však nemohou ovlivnit. Potvrzuje se u nich pravidlo, že „malost“ umožňuje výjimečnost.

Neobvyklou, nikoli ovšem extrémní podobu má ekonomický vývoj ještě v případě Izraele (9), žijícího stále pod hrozbou války, i když s vydatnou pomocí Západu, jakož i ekonomický vývoj „extenzivní“ Austrálie (10), Nového Zélandu (11) s určitými rozvojovými rezervami a relativně (uvnitř Evropské unie) méně rozvinutého Řecka (12). Těchto zemí se týkalo jisté „netypické“ zvýšení hospodářských temp v 80. letech a na začátku 90. let, u Norska (8) pak jen v letech 1991–1994. V aritmetickém průměru jde o vzrůst o pouhých 0,6 % a perioda 90. let není – jak jsem již zdůraznil – ukončena.

Poslední graf umístěný na předchozí straně pak zobrazuje pohled na vývoj ekonomického růstu zejména Spojených států, Japonska a jako „nevážený“ průměr uvádí též všechny země uvedené v předešlém grafu. Také v tomto „zobecňujícím“ vyjádření je zřejmé dlouhodobé snižování temp HDP v přepočtu na jednoho obyvatele. Graf je doplněn celosvětovým průměrem hospodářské dynamiky, jakož i (krajně nepříznivou) dynamikou všech rozvojových zemí [skupina C) a D)] ve dvou obdobích (1960–1980 a 1980–1993). Tečkovanou čarou je pak znázorněn pravděpodobný trend vývoje měrných růstových temp pro poslední desetiletí našeho století.

¹ Viz např. Stehlík, J.: Trvale udržitelný rozvoj a Česká republika. *Mezinárodní vztahy*, 3/1993, s. 26–39. Viz též Stehlík, J.: Filozofie trvale udržitelné lidské existence. *Mezinárodní vztahy*, 1/1995, s. 95–105. Viz rovněž Stehlík, J.: Hmotné perspektivy lidstva. Koniklec, Praha 1995. Viz též Stehlík, J.: Manifest budoucnosti. Praha 1998. Viz rovněž Stehlík, J.: Z historie konstrukcí ekonomických cyklů. *Mezinárodní vztahy*, 2/1998, s. 114–123.

² Viz Purchasing Power Parities for Eastern Europe. Press Release ECE/GEN/7, 14 February 1996, s. 3.

³ Viz Human Development Report 1997. UNDP, Oxford University Press 1997.

⁴ Viz Trend Letter, 20/1997.